

Y A Y I N T A N I T M A L A R I

BİR DIVAN NEŞRİ ÜZERİNDE NOTLAR *, **

Edith Ambros'un neşr ettiği Meâlî'nin divanı üzerindeki düşüncelerimi ihtiva eden şu yazının kaleme alınması, elimde olmayan sebeplerden dolayı, aşağı yukarı iki yıl gecikti. Bunun için nâşirden özür dilemeliyim.

Duygu ve düşünce derinliği şiirin temel unsurlarının başında itibar edilince, Meâlî, bir çok şâirin yanında adı hayli zaman sonra hatıra gelenlerdendir. Çünkü 15. yüzyılın ilk yarısı, Ziyâ Paşa'nın isâbetli bir teşhisle "*Türki sühana temel komuşlar*" dediği Ahmed Paşa, Necati Bey ve Zâtî'nin yetiştikleri dönemdir. Bu şâirler, bilhâssa son ikisi, içinde yaşadıkları cemiyetin duygu ve düşüncelerini, geleneklerini, göreneklerini, dayandıkları estetik kâidelerin müsâadesi oranında Türkçe kelime ve deyimlerin objektifinden eserlerine yansıtmuşlar, bir tür millî edebiyat öncüsü olmuşlardır. Edith Ambros'un bize tanıttığı Meâlî de, şâirliği tartışmaya müsâit olmakla beraber, dil ve kültür bakımından divanının değeri söz götürmeyen bir kişidir. Bu noktada Meâlî ile aynı değere sahip olan Revânî, Âhî, İshak Çelebi ve Gazâlî gibi o dönem şâirlerinin divanlarını ve diğer eserlerini ilmî usûllerle yayınlamanın çok değerli bir hizmet olduğuna inanırım. Edith Ambros Meâlî'nin divanını yalnız yayımlamakla kalmamış, baş tarafına şâirin hayatı ve eserleriyle ilgili araştırmaları, incelemeleri ve kendisinin düşünce ve görüşlerini içine alan 157 sayfalık çok kıymetli bir bölüm eklemiştir. Bu bölüm takdire lâyık bir vukuf, imrenilecek bir sabırla câzib bir üslûbla yazılmıştır. Hakikati ifâde etmek gerekirse bu tür çalışmalarda göz önünde tutulması lâzım gelen bir örnektir. Bayan Ambros'u önce bu yüzden harâretle tebrik ediyorum.

* Edith Ambros, *Candid Penstrokes: the lyrics of Me'âlî an Ottoman poet of the 16th century*. [Islamlkundliche Untersuchungen, Bd. 66] XXII+520 s. Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1982.

** Uzunluğu dolayısıyla bu tanıtma yazısı "tanıtma makalesi" olarak dergimizin yayın tanıtma yazılarının başında ve fakat makale harf ve sayfa düzenine uygun kalarak yer almaktadır.

Muhakkak ki Candid Penstrokes'un övülmesi gereken pek çok tarafları var. Fakat öyle bir zamanda yaşıyoruz ki en yakın dostlarımız bile yanlışlıklarımızı işâret ederek bizim daha iyiyi, daha güzeli bulmamıza, yâni mükemmele ulaşmamıza yardım etmek husûsunda —tâbir câizse— kıskanç davranmaktadırlar. Yayınladığı divanları ve diğer eserleri ciddi bir tenkidin ışığından dâimâ mahrûm kalmış biri olarak, Edith Ambros'u kendi kaderime ortak etmek istemedim. Çok beğendiğim bu neşirde, bu çalışkan ve yetenekli araştırmacı ile paylaşmadığım veya aksine inandığım düşünce ve görüşleri belirtmek arzusuyla şu makaleyi kaleme aldım.

Bu yazının içinde başlıca dört husûs konu edinilmiştir:

- A) Eserin neşrinde tâkib edilen imlâdır.
- B) Nâşir Edith Ambros'un bâzı tereddütleridir.
- C) Bâzı beyitlerin İngilizceye tercemelerinde müşâhade ettiğim ve iştirak etmediğim mânâlandırmalardır.
- Ç) Nâşirle farklı düşündüğüm okuyuşlardır.

Şu husûsu hemen belirtmek isterim; Edith Ambros'un karşılaştığı problemler Osmanlı-Türk metinlerini neşredenlerin her zaman karşılaştıklarından farklı değildir. Bu yazı o problemlerin nasıl ele alınması —ve bir bakıma nasıl çözülmesi— gerektiği husûsunda bir parça yardımcı olursa Candid Penstrokes'un nâşirane bir kere daha teşekkür etmem gerekecektir.

Edith Ambros Meâlî'nin divanının eski, muhtemel olarak şâirin zamanında yazılmış, fakat eksik nüshasını ele almış, nazire mecmûalarında ve başka kaynaklarda bulduğu şiirlerle divandakileri karşılaştırmış, divanda olmayan şiirleri de oralardan aktarmıştır. Böylece Meâlî'nin şiirlerinin büyük bir kısmı istifâdeye sunulmuş oluyor. Yazma mecmûalar, bilhâssa nazire mecmûaları tarandıkça yeni şiirler ortaya çıkacaktır. Divanın başka nüshası veya nüshaları bulunmadığı takdirde mecmûalardaki şiirlerin eldeki mevcûda fazla bir şey ilâve edeceğini sanmıyorum. Ben neşr olunan metni incelerken tereddüt ettiğim husûsları kontrol için divanın asıl nüshasına (Süleymaniye Ktb. İzmir 552) baktım. Aşağılarda "yazma nüsha" diye atıflarda bulunacağım işte bu Süleymaniye Kütübhanesi'ndeki nüshadır. Bir de divandaki beyitlere atıfda bulunurken 167/8-ı gibi rakamlar kullandım. Bunlardan 167 rakamı sahifeyi, 8 rakamı şiirin numarasını ve ı rakamı da beytin numarasını gösterir.

A. Eserin Transkripsiyonunda Tâkib Edilen İmlâ Hakkında:

1. Anadolu Türkçesinde itmek/étmek örneğinde görülen kelime başındaki *i*'lerin *i* değil *i* ile *e* arasında bir ses olduğuna dâir bir görüş vardır. Kanâatimce bunun tesbiti güçtür. Değişik bölgelerde değişik ağızlar hâkim olduğuna göre, o sıralarda hangi bölgede *i* hangi bölgede kapalı *e* (é) sesinin kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Bugün bile Orta Karadeniz bölgesi *etmek* derken, Orta Anadolu bölgesinde *itmek* şekli kullanılmaktadır. Bayan Ambros'un esas aldığı yazma nüshada bu kelime umûmiyetle . . . (itmek) şeklindedir. Osmanlı dönemi metinlerini yayımlayanların kabul ettikleri imlâ şekli de budur Nâşirin bu alışılmış ve kabul edilmiş imlâyı değiştirmek için ciddi bir delili olacağını sanmıyorum. Binâenaleyh *iñen* kelimesi *eñen* (169/9-6, 289/113-1), *virdüceğüm* kelimesini *verdüceğüm* (295/119-5) diye yazmamak lâzımdır.

2. Osmanlı Türkçesinde, bilhâssa Divan şiirinde hemen hemen bütün Arab asıllı kelimelerde Fars imlâsı hâkimdir. O yüzden Arabça "ve" edâtının Fars imlâsına göre "vü" yâhut "ü" diye telaffuz edilmesi ve öyle yazılması gerekir. Bu edat, önceki kelime bir consonne (ünsüz, sessiz harf) ile bitiyorsa (*ü*) eğer bir vocal (sesli, ünlü harf) ile bitiyorsa (*vü*) şeklinde telaffuz edilir, dolayısıyla 187/15-4'de dermânde (*ü*) örneği bütün (*ü*) veya (*ü*)'ler (*vü*) diye yazılmalıdır.

3. İki ayrı kelimededen oluşmuş fakat tek mânâsı olan kelimeler var : *dilber*, *dildâr*, *gülşen*, *gülcâr*, *dizdâr* gibi. Bunları *dil-ber*, *gül-zâr* diye yazmak, eğer mısra veya beyit içinde bir kelime oyunu belirtmiyorsa veyâ mânâyı etkilemiyorsa, lüzumsuzdur.

4. Bâzı kelimeler var ki eğer nasıl telaffuz edildiklerini bilmiyorsak herhangi bir sözlüğü açıp oradan öğrenebiliriz.

Türkçeleşmiş Arabça ve Farsça kelimeler için Rodhouse, Farsçalaşmış—dolayısıyla Türkçeleşmiş—Arabça kelimeler için Steingass lügatleri bu husûsda, bilhâssa bir yabancı araştırmacı için, en güvenilir kaynaklardır. Merhûm Prof. Ali Nihad Tarlan, hocası Ferid Kam'dan duyduğu "lügat sözkonusu olunca kendine güvenmek, kahramanlık taslamak olmaz" sözünü sık sık tekrar eder ve imlâsında en ufak tereddüdü bulunan kelimeler için sözlüklere bakardı. Edith Ambros'un bu hususda hayli tembel davrandığı dikkatimi çekti. Farsça *köhen* kelimesini *köhün* (162/I-36); *şerefe* kelimesini *şerife* (198/22-2), *perâkende* kelimesini *perâgende* (256/80-2) *hutâbet* kelimesini

hâtâbet (256/80-3) —*telh* kelimesini *talh* (258/82-5)— *tinâb* kelimesini *tanâb* (279/103-3) diye okumak o tür tembellik örnekleridir.

5. Hece sonlarında *e* sesi veren *hâ-i resmîyelerin* (*he*'lerin) üzerine bir *hemze* koyarak tamlama *i*'sini belirtmek Fars imlâsının bilinen husûsiyetlerindendir. Eski Anadolu Türkçesinden 16. yüzyılın ortalarına kadar gitgide azalan bir imlâ husûsiyeti olarak, sonunda *e* harfi bulunan kelimelerin *i* hallerinin böyle bir hemzeyle belirtildiğine çok rastlanır. Bu imlâyâ göre *bendeyi* kelimesini *bendei*, *hastayı* kelimesini *hastei* diye telaffuz etmek lâzımdır. Halbuki Türkçede iki sesli harf yanyana bulunmaz. Bu yüzden o imlâ şeklini Türkçenin imlâsının oluşmasının bir kalıntısı diye anlayıp, Bayan Ambros'un (263/87-3)'de yaptığı gibi *hastei* değil, *hastayı* şeklinde yazmak lâzım gelir.

6. Osmanlı Türkçesiyle meşgûl olan bir kimse Arab ve Fars gıramerlerinin kâidelerini bir hayli bilmek zorundadır. Öyle olunca (275/99-I)'deki *rikkîyetün* kelimesini *rikkîyyetün*, (224/48-7) deki *cem'îyetinden* kelimesini *cem'îyyetinden* diye okur ve yazar. Bu husûsda herhangi bir sözlük, meselâ Rodhouse yardımcı olabilir.

7. Yayınladığımız eserle bugünün insanına hitâb etmek zorunda olduğumuzu, binâenaleyh mümkün olduğu kadar kolay olunur ve anlaşılır bir yayın yapmaya çalışmamız gerektiğini hatırdan çıkartmamalıyız. Bugünün Türkçesinde yerleşmiş imlâ husûsiyetlerinden biri de hiç bir ses düşmesine uğramayan bağlaçların ayrı yazılmasıdır. Biz *çubukla* veya *çubuk ile* yazarız. Bunun üçüncü bir şekli olamaz. Bayan Ambros bu iki kelimeyi arasına bir (-) koyarak *sadâsı-ile*, *zacr-ile* hatta bir de *y* harfi ilâve ederek *okları-yile* yazıyor. Araya anılan işareti koyarak bu iki ayrı kelimenin birleşik yazıldığını göstermek istiyorsa buna lüzûm yoktur. Arab harflerini bilen herkes gösterilmek istenenin o harflere mahsus imlâ husûsiyeti olduğunu zâten bilir.

8. Bilhâssa *Bursa|Brusa* ve *Edirne|Edrene* misâlinde görüldüğü gibi bazı şahirlerimizin isimlerinin imlâsı ile telaffuzu arasında farklılık vardır. Ben, Türkçenin imlâsının onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru aşağı yukarı teşekkül etmiş bulunduğunu söyleyenlere katılıyorum. On beşinci yüzyılın son çeyreği ile onaltıncı yüzyılın ilk çeyreği arasında eserini vermiş olan büyük şâir Necâti Bey bir mısırâında “*Sanursın Bursa şehridür yakarlar her zaman âteş*” diyor. Bunu bildikten sonra kelimenin *Bursa* diye yazılışını bir imlâ tutuculuğu

veyâ vezin zorlaması olarak kabûl etmek gerekir. Yahya Bey'in *Edirne Şehrengizi*'nde "*Edirne şehrinün dilberlerini*" mısraını gördükten sonra da, aşağı yukarı 70 sene sonra gelen Nef'i'nin "*Edrene şehri mi bu yâ cennet-i âlâ mıdır?*" mısraındaki *Edrene* şeklini bir vezin zorlaması diye kabûl etmekten başka çâre yoktur. Mesele basittir: Halk Edirne diyor, şâir vezin icâb ettirince çok eski bir imlâyâ uyarak *Edrene* diyor.

Kaldı ki hem vezin hem de telaffuz bakımından Bayan Ambros'un 275/99-4'deki beytin ilk mısraını bu ve yukarıda 2. meddede izâh ettiğim sebeplerden dolayı :

"*Şehr-i İstanbul ve Brusa'da çoğ itdük cüst-ü-cü*" şeklinde değil:

"*Şehr-i İstanbul u Bursada çoğ itdük cüst ü cü*" şeklinde okuması

ve yazması gerekirdi.

9. Metnin bugünkü harflerimize aktarılışına Türkçenin ses uyumu kaidelerini hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Meâlî'nin zamanın insanların, hatta bizzat kendisinin bâzı kelimeleri nasıl telaffuz ettiklerini bilmemize imkân yoktur. Türkçe kelimeler için bugünkü telaffuzlar yardımcı olabilir. Arab ve Fars asıllı kelimeler sözkonusu olunca, eski kültürümüzü almış insanların kullandıkları imlâ şekline uymak bence akla en yakın olan yoldur. Bu hususda merhûm Prof. Tarlan ile Abdûlbaki Gölpinarlı'nın neşirlerinde tâkib ettikleri imlâ bize örnek olabilir. Yalnız bir husûsa dikkati çekmek isterim; Merhûm Gölpinarlı Fars asıllı kelimelerde çok defa İran telaffuzunu tâkib ederdi. Dolayısıyla Prof. Tarlan'ın imlâsı, ihtilâflı durumlarda uyulması gereken imlâdır.

Arab ve Fars asıllı kelimelerin sonlarına getirilen Türkçe eklerin telaffuzu konusunda, Türkçede ses uyumu ile ilgili kabûl edilmiş görüşleri bilmiyorsak, eski kültürümüzle yetişmiş ve İstanbul şivesiyle konuşup yazan kişilerin telaffuzlarına, bu imkâna sâhip değilsek, onların ekseriyetle iştirak ettikleri imlâ biçimlerine uymak en doğrusudur. Bu cümleden olarak 229/53'de "*çâkımi*" diye okunan kelimeyi "*çâkîni*", 273/97-4'de "*hâbe*" diye okunan kelimeyi "*hâba*" şeklinde okumak ve öyle yazmak gerekir. Metinde bu türlü okuyuş örnekleri bir haylidir.

B) *Nâşirin Bâzı Tereddütleri:*

Bayan Ambros bâzı mısraaların ve bâzı deyimlerin mânâları üzerinde karar verememiş, tereddütlerini dipnotlarında göstermiştir. Bunlardan cevâbını bulabildiklerimi aşağıda belirtiyorum.

1. *Liyâkat yok mudur kim ben kuluñda*

Yürüyem geh sağıñda geh soluñda 172/10-13.

Bu beytin ikinci mısraında bir deyimle ilgili ifâde, bir telmih olup olmadığı sorulmuştur. Söz konusu olan “*sağıñda solunda yürümek*” ibâresi olsa gerektir. İlk mısraıda şâir kendini “*kul*” kelimesiyle tavsif ettiğine göre, sevgilisini yüksek rütbeli bir beye, belki bir vezire, hattâ bir sultana benzetiyor demektir. Bunların maiyyetlerinde bulunan kişilerin rütbe ve mevkilerine göre sağ veya sol tarafta yer aldıkları mâlûmdur. Şâir bu beyitte “*Senin maiyyetin arasında bulunmaya, senin lutf ettiklerine katılmaya lâayık değil miyim?*” demek istiyor sanırım.

2. *Meğer kim şeyh dirilür benefşe mülk-i gülşende*

Geyüp yeşil murabba'lar tutar başını zânûda 199/23-5

Nâşir bu beytin mânâsının açık olmadığını söylüyor. Çünkü “*murabba*” kelimesini anlayamamış. Dozy'nin lügatinden aktardığı mânâ ise beytin anlaşılmasına yardımcı olmuyor. “*Murabba' dolama: Üste giyilen cübbemsi bir çeşit elbisenin adıdır. Posta tatarlarının giydikleri elbiseye tatar dolaması denilirdi*”. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde böyle bir izah var. Sanırım ki şâir menekşenin yeşil yapraklarını kısaca murabba' dediği bir çeşit cübbeye benzetiyor.

3. *Tîr öykünse ne gam gamzeñe ey kaşı kemân*

Çoğ olur ancılayın ağzı kızıl 'âlemde 236/60-5

Bayan Ambros bu beyitteki “*ağzı kızıl*” deyiminin “kana susamış, ağzı kanlı” gibi bir anlamı olduğunu farz ediyor. Ordu'nun Perşembe ilçesi köylerinde ‘kızıl ağızlı’ şeklinde kullanılan bu deyim “utanma ve çekinme bilmeyen, ağzına geleni söyleyip aklına geleni yapan; terbiyesiz; genç ve tecrübesiz” anlamlarındadır. Derleme Dergisinde *kızıl ağızlı* maddesi vardır.

4. *Okımân şohbete hiç gelmesün ol mihrüñ eger*

Karşusunda meh-i men der ise hûnında yine 256/80-5

Bu beyitte Bayan Ambros “*hûnında demek*” diye bir tâbir bulmuş ve kendince mânâlandırmıştır. Ayrıca:

Cânım alayım ben bir dañi ey Meâlî

Hûnında ger der ise cânâna karşı â cân 356/178-5

beytini şâhit gösteriyor. Bayan Ambros'u şaşırta Farsçaya mahsûs “*vâv-ı ma'dûle*” denilen sesin her zaman “*vâv*” ve “*elif*” ile değil,

bâzan da elifsiz yazıldığını hatırlamamış olmasıdır. Kaldı ki kâfiye bilgisini ilk beytin ve gazelin kâfiye harfi (*revf*) olan 'n'nin öncesinde 'fetha' yâni *e* harfi bulunduğuna dikkat etmesini ve o kelimeyi hiç değilse "hanende" diye okumasını ihtâr etmeliydi. Söz konusu kelime 'hânende'dir. Sayın Ambros kelimenin doğru okunuşunu fark etse idi, benim neşr ettiğim ve kendisinin de kaynakları arasına alıp sık sık baş vurduğu "Zâtî'nin Letâyifi II" makâledeki şu cümleyi hatırlayacaktı: "Hânendeler dilberlere karşı Ah yâr-ı men! diyü fer-yâd ideler." Herhangi bir güfte mecmûasını açan kimse, güftenin kıt'aları arasında "yâr-ı men, cân-ı men, meh-i men v. s. . . ." gibi nakaratlar görür. Nitekim bir başka örnek 266/90-6'da var:

*Nola gúyendeyle hâlüm kim ezilüp saña ol
Gâh eydür 'ömr-i men gâhî ider karşında ah*

5. *El bilür kandan Me'âlîniñ özin medh itmesin
Kandan ögünmek kişi halk ögme kandan döstüm*

Bu beytin ilk mısra'ındaki 'kandan' diye kaydettiği kelimenin iyi okunmadığını notta belirtmiş. Nüshaya ben de baktım. O kelime "kadrin" şeklindedir, 'kıymetini, kadrini' demektir.

6. *Seher diş biledi lâ'lüne lâle*

Şabâ dişini boğazına tıkdı 271/95-4

Bu beyitteki "dişini boğazına tıkmak" ve
Diş bilermiş gonca lâ'l-i dilbere diyü seher

Bâd ü bârân dişlerini boğazına tıkdılar 400/222-3 beytindeki "dişlerini boğazına tıkmak" deyiminin hakiki mânâsı dışında bir mecâzî mânâsı var mı acaba? Bayan Ambros'un tereddüdü buradadır. Gücümüzün yettiğince cevaplandırmaya gayret edelim:

Seher vaktinde lâlenin ve goncanın üzerinde çiy dâneleri bulunduğu bilinir. Divan şâirleri bunları bir çok şeye, bu arada diş benzemişlerdir. Rüzgâr esince çiy dâneleri goncanın veya lâlenin içine düşer. Deyimin hakiki mânâsı (çiy dânesi-diş teşbîhi ile) budur. Bir de "bir kimsenin dişini bir vuruşla boğazına tıkmak veya tıkamak" o kimseyi döverek konuşamayacak hâle getirmek demektir. Demek ki, ilk beyitte sevgilinin dudağına *diş biledi* (kıslandı), hakkında kötü şeyler düşündü diye sabâ lâlenin, ikinci beyitte güzelin dudağına *diş biledi* diye rüzgâr ve yağmur goncanın dişlerini boğazına tıkmışlar, yâni onları iyice pataklamışlardır.

7. Bayan Ambros şu beytin mânâsını açık bulmamış:

Düşdük ise 'ışkuña her dem cefâ mı kıl vefâ

Öldük ise hey begüm unutmaduk a 'âdeti 306/130-5

Türk geleneğine göre bey olan kişide sözünde durmak, cömerd olmak, herkese iyilik etmek en çok aranan vasıflardır. Şâir sevgilisine 'beyim' diye hitâb ediyor, —benim zannıma göre— dolayısıyla diyor ki "Senin aşkına düştük, sana âşık olduk diye bize her zaman acı çektirmek gerekmez; çünkü sen beysin, biraz vefâkar ol, bizi sevindir, senden bunu bekliyoruz. Aşkından dolayı çektiğimiz ıztırlardan ölecek hâle geldikse de kul-bey münâsebetinin gereklerini bilmeyecek durumda değiliz".

8. *Hâk-i miñnet yükledüp urduñ belâ taşın baña*

Ey nigâr-ı seng-dil bî-rahm imiş gönliñ katı 306/130-8

beyti için dipnotunda "idiomatic expression meaning?" kaydını düşmüş. Yâni bu beyitte deyimlere dayanan bir mânâ olduğunu sezmiş fakat o mânâyı çıkaramamış. Bana kalırsa şöyle izah etmek gerekir:

Şâir sevgilisinin aşkı yüzünden acı çektiğini söylüyor ve bu acıyı topraktan yüke, sevgilisinin sistemlerini de belâ diye adlandırıp taşla benzetiyor. "taş urmak (veyâ vurmak)" deyimini "taşla vurmak taş atmak" hem de "taş yüklemek" anlamını ifâde eder. Şâir kısaca "Ey taş yürekli (merhametsiz) sevgili, gönlün çok acımasızmış, çok!" diyor. Burada mânâ "katı" kelimesi üzerinde toplanmıştır. Bu kelime hem "sert" hem de "çok, pek çok" anlamlarını içine alır. "Tenâsüb san'ati" diye bir estetik kavramı vardır ki düz ve ihâmlı diye iki kısma ayrılır. Bu beyitte "hâk (toprak)-taş-seng (taş)-katı" kelimeleri arasında bu san'atin ikisi de vardır.

9. Bayan Ambros:

Biñ mañallüm olursa sultânım

Vakf-ı hüsnüñ nezâreti mañlâl 320/143 - 5

diye okuduğu beyitdeki 'biñ' diye tashîh ettiği kelimenin yazmada "biñ" şeklinde olduğunu dipnotunda söylüyor. Bu tashihe neden lüzûm gördüğü belli: çünkü beyti "Sultanım bin tâne yerim olsa bile senin güzelliğinin vakfının nâzırlığı (mütevelliği) boştur" şeklinde anlamış. Bence bu yorumlayışın hiç bir mânâsı yok. Zannediyorum ki ... kelimesini doğru mânâlandıraramamış. Kelime bu imlâsıyla şu şekilde de okunabilir: "mehellem". Bilindiği gibi "mehel" veyâ

“*mahal*” kelimesi Türkçede “lâyük, münâsib, yerinde, uygun...” mânâlarını ifade eder. Bu mânâları bilince (... ben) kelimesini” (“... bin” diye düzeltmeye kalkmak gereksizdir. İlk mısra’ı şöyle okumak kâfidir: “*Ben maħallem olursa sultanum*”. Beytin mânâsı da şu olur: “Ey sultanım, senin güzelliğinin vakfını gözetmek (ona mütevellî olmak) makâmı boşalırsa, o makâma lâyük olan benim”. Bu Bu mânâyı çıkarmak için “*vakf, nezâret*” kelimeleri arasındaki alâkayı bilmek, yâni Osmanlı hukuku ıstılahlarına âşinâ olmak lâzımdır.

Nâşirin bu türden düzeltmelerinden biri de 377/199-4’deki:

*Gördüm ebr içre hilâl eyle şandum penbeye
Şara komuşlar kesilmiş dırnağın dildârumuñ*

İkinci mısradaki “*dırnağın*” kelimesi metinde “*dırnağı*” şeklindedir. Bu hâliyle de ‘sevgilinin kesilmiş tırnağıdır, onu pamuğa sarmışlar sandım” şeklinde bir mânâyı elveren kelimeyi değiştirmesi bence gereksizdir. Evet “*dırnağın*” şekli düzgün bir cümle teşkil ediyor, fakat bir yazardan dili her zaman kusursuz kullanmasını bekleyemeyiz.

10. *Mihnet kumu yolunda ne çok dilberâ didüm*

Didi tarîk-ı Kâ’bede çokdur Meâlî kum 333/156-7.

Bu beyitdeki “*mihnet kumu*” tamlamasının husûsî bir mânâsı olup olmadığı tereddüt konusudur. Bu tamlamada bir “*teşbih-i belîğ*” vardır. Sevgiliye giden yolda çekilen sıkıntılar çokluğu bakımından kuma benzetilmiştir. Yâni husûsî bir mânâ yoktur.

11. Bayan Ambros asıl nüsha olarak aldığı yazmada 159. gazelin 5. beytinin 2. mısraını tam okuyamamıştır. Halbuki orada tereddüd konusu olan ve kendisinin farz ettiği kelime açıktır, dolayısıyla mısraın doğrusu şöyledir:

Ki eşküñi nihâyetsüz seniñ dürr-i ‘Aden gördüm

Ma’mâfih beyit cümle olarak bozuk bir yapıdadır.

12. Eski metinlerde izâfet kesresinin yerine bazen (... ı veya i harfi) konulduğu, o metinlerle meşgûl olanlarca bilinir. Binâenaleyh, metinde “*tâsbâz-ı*” diye okunması gereken kelimedenden sonra “*çarha*” olduğu çok belli kelimeyi Bayan Ambros’un niçin “*çizime*” diye okuduğunu ve bu kelimeye ne manâ verdiğini anlayamadım. söz konusu mısraın doğrusu şöyledir:

Kimse rağbet kılmaz oldu tâs-bâz-ı çarha çün 339/162-2

13. *Yâr öldürdi beni bu gün baña bayramdur*
Dostlar bi'llâhi şarun baña bayrâmî kefen 363/185-6

Yukarıdaki beyitte “bayrâmî kefen”in ne tür özellikleri olabileceği söz konusudur. *Bayrâmî* beyaz veya renkli, kaba ve orta kalitede Hint pamuklu kumaşdır, daha ziyâde astar olarak kullanılan cinsine de *bayrâmî boğası* denilir. Şâir *bayrâmî* kelimesinde tevriye san'atı yapıyor. Hem “bayramlık” hem de “bayrâmî kumaştan yapılmış” mânâlarını kastediyor. Ben şahsen başka bir husûsiyet göremiyorum.

14. *Virmezem hâturını pîr-i muğânûñ felege*
Beddu'âsından anuñ eylemem ey şûfî hazer 420/241-3

Yukarıdaki beyitte bulunan “felege ver—” deyimini anlaşılmamıştır. Bilindiği üzere, felek çok eski çağlardan beri insanın ve tabiatın üzerinde etkili olarak tasavvur edilmiştir. İnsan hayâtında —iyi veya kötü— her türlü tesâdüfün, değişmenin, gelişmenin oluşumunda feleğin dahli vardır. Feleğe sâhip olmak demek her türlü kudrete, en büyük mutluluklara erişmek demektir. Bir halk türkümüzde, anlaşılamayan deyim “Ezo Gelin sen benim olsa idin vermez idim felege” şeklinde geçiyor. Şu halde “felege vermek” deyimini, “en büyük zenginliklere, mutluluklara değişmemek, onlara tercih etmek” mânâsınadır. *Zâtî'nin Letâyifi II*'de bu deyim “Kapucubaşılar kapuyı dutalar, âsitâne-i devlet-meâbı felege virmeyeler” cümlesinde geçiyor.

15. Bayan Ambros'un asıl nüsha olarak aldığı yazmanın, ufak tefek ihmaller hoş görüldükte, işini bilen bir hattat tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Eğer vezin gerektirmiyorsa, yani imâle yapılmayacaksa, Türkçe kelimelerde medli harfleri kullanmaktan çekinmiştir. Bu müşâhede şurada işimize yarıyor:

- Sükkerî pâlûdedür terlikde haddûñ sanasın*
Gözlerûñ bâdâmdur hâl ü hatun haşhaşdur 426/247-4

beytinin ikinci mısırâmı yukarıdaki şekilde okuyan nâşir, haklı olarak mânânın “haşhaşdur” diye okumağa müsâade etmediğine dikkati çekmiş ama, “Gözlerûñ bâdâmdur hâl ü hatun haşhaşdur” şeklinde okursa eder. Fakat haşhaş tohumunun tatlı yapımında kullanıldığını hatırlamak gerekir. Türk tatlılarından bahseden herhangi bir kitabda bu bilginin bulunması lâzımdır sanıyorum. Öyle anlaşılıyor ki, Meâlî'nin bahs ettiği pâlûde (şimdiki deyişle paluze) üstüne haşhaş tohumu serpilmiş ve iki de bâdem konulmuş bir pâlûdedir.

16. 455/275-3'deki okunmayan kelime “*enîni*” olacaktır.

456/276-2de ikinci mısraın okunuşu doğrudur.

466/281-4'deki okunmayan kelime “*eblehi*” olacaktır.

C) *Mânâlandırmasında İştirâk Edemediğim Hususlar*:

1. Bayan Ambros 164/4-2'nin ilk mısraını şöyle okumuş:

Bu şevk ile hurrem diledüm hâtif-i gaybî

Fakat, tercümesi bu okuyuşuna uymuyor. Çünkü mısraın bu şekli Türkçe değil. Halbuki şöyle okumak gerekirdi:

Bu şevk ile hurrem-dil idüm hâtif-i gaybî

Çünkü nâşirin kullandığı nüshada onun “diledüm” diye okuduğu kelime “dil idüm” diye okunacak şekilde hareketlenmiştir. Binâenaleyh tercümenin bu okunuşa göre yapılması lâzımdır.

2. 165/6'daki Farsça beyit yanlış okunmuştur. Dolayısıyla başta belirtilen 4 *Müstef'ilün* veznine de uymuyor:

Güftand emîn çeşme-i şahd ân nûr-ı çeşm-i cân-ı mâ

Târîh güftem behra ve bâdâ mübârek ân turâ

Halbuki şöyle okunmak gerekirdi:

Güftend emîn-i Çeşme şüd ân nûr-ı çeşm-i cân-ı mâ

Târîh güftem behr-i o bâdâ mübârek ân tu-râ

Mânâsı da şöyledir: Can gözümün ışığı için Çeşme emîni oldu dediler: Onun için “o (makâm) sana mübârek olsun” diye târih söyledim”.

Bayan Ambros târih kelimelerinin son üç kelime olduğunu zannile Hicrî 915 rakamını kaydetmiş. Halbuki son dört kelimedir ve 923'dür.

171/10-5'deki “*aķca*” kelimesi “*itce*” olacaktır.

3. 181/12-1'in ilk mısraının son kelimesini “*âlimciğim*” diye okumuş ve bu okuyuşuna göre terceme etmiştir. Kıt'anın diğer kâfiye kelimeleri şöyledir: “hem-dem, mahrem, hurrem”. Mânânın gereği bir yana, kâfiye kâidesine göre de kelimeyi “âlem” diye okumak lâzımdır:

Düşeli 'Işkuna gönlüm hoşcadur 'âlemcüğüm

4. 193/17-1'in ikinci mısraındaki “*dirildi*” kelimesini “*verildi*” diye okumuş ve öyle mânâlandırmıştır. Doğru şekliyle mısra şöyle olacaktır:

Ḳaddüne hem-ser dîrıldı serv anı urdı sabâ

5. *Şol dür ki seniñ ârızuñ üzre dizilidür* 195/19-4
diye okuduğu mısraı yazma nüshaya dikkat ederek doğru okudukda beyit şöyle olur:

*Şol der ki seniñ 'ârızuñ üzre derilüpdür
Beñzer şenemâ âb-ı lâîf üzre habâba*

Mânâsı şöyle olur: “Ey heykel gibi güzel sevgili; yanağının üstünde biriken terler duru su üstündeki kabarcıklara benzer”.

6. 198/22-3'ün mısraını:

Ben eydürem ki dem-be-dem o da şikârda

diye okumuş. Doğrusu şöyledir:

Ben eydürem ki dem-be-dem avda şikârda

Bayan Ambros “avda” ve “şikârda” kelimelerinin biri Türkçe, diğeri Farsça ve aynı anlamda değil mi? Diye sorabilir. Ben de derim ki, bu türlü kullanışlar “te’kîd” içindir ki Osmanlı Türkçesi’nde örneği pek çoktur.

7. Nâşir bâzen metni öyle tuhaf şekillerde okuyor ki, sebebini izah etmek mümkün olmuyor.

‘Arz itme zerd çihreñi dildâra kim be-hey

Şunmak Me’âlî vech degül pas başalara 211/35-5

beytinden ne mânâ çıkarmışdır, merak etmekteyim. Halbuki beytin doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

‘Arz itme zerd çihreñi dildâre kim bihi

Şunmak Me’âlî vech degül pâdşâlara

mânâsı da budur: “Ey Meâlî sararmış yüzünü sevgiliye gösterme; çünkü pâdişahlara ayva sunmak münâsebetsizliktir”.

8. Yukarıda bir kere belirttiğim gibi, nâşirin asıl olarak aldığı nüshada bâzı medli harfler belirtilmemiş. Bu husus nâşirin dikkatinden kaçınca okuyuşda zorlamalara başvurmak mecbûriyetinde kalmış, neticede metin anlaşılmaz hâle gelmiştir. 224/42-2’deki “*Gördi gûşuñdaki düridür dil*” okuyuşu bu türdendir. Doğrusu ise “*Gördi gûşuñdaki düri didi dil*” şeklindedir.

9. Dilin inceliklerine dikkat etmek okuyuşdaki yanlışlıkları azaltan en önemli unsurdur. “*el-firâk*” ve “*el-vedâ*” kelimeleri aslında isim olarak berâber ekseriyâ ünlem gibi kullanılırlar. “*El-firâk etmek*” ve “*El-vedâ etmek*” yerine “*El-firâk demek*” ve “*El-vedâ demek*” söyleyişi doğrudur:

*Hem-dem olsa düşman ile gönlüm ider el-fırâk
Merhabâ itse rakîbe cânım ider el-vedâ'* 224/48-2

Bu beyitteki "ider" kelimelerinin "eydür" (söyler, der anlamındadır) şeklinde okumak lâzımdır.

10. 251/75-9'daki beyti tuhaf bir biçimde şöyle okumuş:

*Çalışup mey şokardı bir sūfî
Uğrayu vardı mıydı halvetine*

Bu okuyuşa göre de benim anlayamadığım bir mânâ vermiş. Halbuki şöyle okumalıydı:

*Çalışup mey şıkardı bir şofî
Uğrayu vardum idi halvetine*

"Hücreesine tesâdüfen vardığımda, bir sofî çalışıp şarap sıkıyordu (üzüm suyu sıkılmakla meşgûldü)".

11. Bu türden bir dalgınlık şu beytin tercümesinde de var:

*Gördiler küyünde ebr ağlar döker göz yaşların
Kağıdı berķ u şabâ fırladı busdı mihr ü mâh*

Beyti şöyle anlamak lâzımdır sanırım: "Senin mahallende bulutun ağlayıp göz yaşı döktüğünü görünce şimşek ve bahar yeli öfkeleniler, güneş ve ay yerlerinden fırlayıp kızdılar".

12. Yukarıdakilere benzer okuma ve tercüme yanlışlarına bir örnek 273/97-5'dedir:

*Belün bilmezdi 'aşık kadrini yâr
Gül-i haddinde hârı olmayaydı*

Beytin ilk kelimesini "Bilün" diye okursak şöyle bir mânâ elde etmek mümkün olur: "Biliniz (ki eğer) yanağının gülünde (güle benzeyen yanağında) dikenî (siyahlaşmaya ve sertleşmeye başlayan ergenlik tüyleri) olmasaydı sevgili, âşığın değerini bilmez, ona iltifat etmezdi". Burada söz konusu olan, sakalı gelmeye başlamış bir güzelin câzibesinin kaybolmasından sonra, daha önce iltifat etmediği hayranlarına alâka duyduğudur.

Şu beytin tercümesinde sôfiyi cümlelerin fâili olarak göstermiş:

*Me'âlî mescide varurdu şofî
Dem-â-dem mest ü evgâr olmayaydı* 274/98-5

Sôfinin gizli günah işlediği, iki yüzlü olduğu türlü biçimlerde çok söylemiştir, bilirim. Ama alenen sarhoş olduğunu söyleyene rastlamadım. Bu beyitte de yok. Hitâb şâirin kendisine değil, sôfiyedir!

“Ey sôfi, Meâlî eğer devamlı olarak perişan bir sarhoş olmayaydı mescide (namaz kılmaya) giderdi”. Dolayısıyla fâil Meâlî’dir. Bu beyitte “*Sarhoş halde namaza yaklaşmayınız*” âyetine telmih vardır.

13. *Añan onâtça sen iken nice dil virmeyeyin*

Sen yüzi gül saçı reyhânuma Husrev Çelebi 284/108-4

Yukarıdaki beytin ilk mısraı şöyle okunmalı ve tercümesi de bu okuyuşa göre düzeltilmelidir: “İñen onâtçasın inen nice dil vermeyeyin”.

Gireceksin cennete nûrun ‘alâ nûr olasin

Od ola ey hûri sensüz dûzah ehlinün yeri 303/127-5

Yukarıdaki beytin ilk kelimesi “*Giricek sen...* (Sen girince anlamında)” şeklinde okunmalı ve tercümesi de düzeltilmelidir.

324/147-3’deki ilk mısrada “*Şeh-i Yûsuf-cemâl*” tamlamasını “Yûsuf gibi güzel şeyh” diye çevirmiş. Doğrusu “*Yûsuf kadar güzel pâdişah*” demektir. Şâirler kendi gönüllerini bir ülkeye, beğendikleri güzelleri de o ülkenin pâdişahına benzetirlerdi.

329/152-5’de ikinci mısrada “*eşim*” diye okunan kelime “*le’îm*”-dir. Terceme buna göre yeniden yapılmalıdır.

14. *Muñbûbı var müderris ü müftî vü kâdînüñ*

Moñlaları şikârda kim dir ki olaşûm 333/156-5

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasındaki “*ola*” kelimesi metnin aslında “*oldu*” şeklindedir. “*Şûm*” kelimesinin bir de “rezil, iğrenç, alçakça” mânâları da vardır. Binâenaleyh beytin ikinci mısraını “(öyleyse) mollaları başdan çıkarmanın çirkin ve ayıp bir şey olduğunu söyleyen kimdir” diye çevirmek lâzımdır.

15. Bayan Ambros’un metni yeni harflere aktarırken yaptığı ufak dikkatsizlikler mânâsız tercümelemeler yapmasına sebep oluyor:

Letler idüm kelb-i rakîbi didüm

Başına ur göni harâb olmasun 371/193-6

Halbuki ilk mısradaki “*didüm*” kelimesi metinde “*didi*” şeklinde dir ve doğrusu da budur. Mısraı da şöyle okumak gerekirdi: “*Letler idim kelb rakîbi dedi*” Mânâ da şöyle tashih edilmelidir: “Köpek rakîbi değnekle dövüyordum, (gören) dedi ki”...

Bir dikkatsizlik örneği de şu beyitte:

Dili dilim dilim eyledün uruþ zahm-i delim

Diledüñ sînemi dañi delesin delemedün 385/207-2

Bu beytin kâfiye harfi (*revî*) son kelimedeki l harfidir. Kâideye göre revîden önceki harekenin dâimâ bir önceki kâfiye harfinin aynı olması gerekir. Bu beyitte önceki hareke kesre yani *ı* veya *i* sesidir. Dolayısıyla beytin son kelimesinin “*dilemedün*” olması gerekir. Metnin aslında da öyledir. Mısraı “*Diledün snemi dahi dilesin dilemediün*” şeklinde koymak ve tercümesini de buna göre düzeltmek gerekir.

16. *Kanķı maħbûbı görürse meyl ider bu tıfl-ı dil*

Bî-ħakîķat olsa ‘ayb olmaya şehr oğlanıdır 424/245-4

Bu beyitteki “*bî-ħakîķat*” kelimesi anlaşılmamışdır. Bu kelime “*ħakîķatsiz*” şeklinde “vefasız uçarı, kararsız, sözünde durmayan” mânâlarında kullanılmaktadır. “*Şehr oğlanı*” kelimesi de “İstanbul çocuğu; zekî, becerikli, çapkın” gibi mânâları ihtivâ eder.

C) *Nâşire Katılmadığım Okuyuşlar:*

1. *Ol kân-ı kerem dilber-i pür-cevr ele girse* 167/8-1 mısraında “*pür-cevr*” kâfiye ve mânâ icabı “*pür-cûd*” olacaktır.

2. 176/11-7 vezin zarûretinden: “*Gendü akrânı gibi şîr il’ iderdi bâzî*” şeklinde olacaktır.

3. 198/22-6 “*serv kıdde*” değil “*serv-ķadde*” olacak.

4. 200/24-1 şöyle olmalıdır: “*Ol hümâ ey şâhbâz-ı dil şikâr oldu baña*”

5. 210/34-1’de “*lücet-i*” değil “*lücce-i*” olacaktır.

6. Müstensihler “*g*” harfini ve bazan “*n*” sesini göstermek için *kâf*’ın üstüne üç nokta korlar. Bu yüzden 211/35-2’deki “*göklere*” kelimesini yazmadaki gibi “*göglere*” okumak lâzımdır.

7. 213/37-1’deki “*kemînüñ*” yerine “*kemîneñ*” olmalıdır. Aynı gazelin 4. mısraındaki “*ħakķan*” kelimesi “*ħakķâ*” olmalıdır. Bunun gibi 224/48-1 ve 231/55-3’deki “*ķaķ’an*” kelimeleri de “*ķaķ’â*” olmalıdır.

8. 225/49-2’deki ilk mısraın yazmada da “*Gevher-i şebçerâğdur ki gice*” şeklinde olduğunu belirtmiş “*dur ki*”yi niçin atmış anlayamadım.

9. 230/54-2’de “*ķarîb*” kelimesi “*ğarîb*” olmalıdır.

10. 231/55-2’de “*Olursam*” değil “*Oluram*” olacaktır. Metnin aslında böyledir ve mânâ da böyle olmayı gerektirir.

11. 241/65-2’de “*Ser ü ķaddüñe...*” diye okuduğu kısım “*Serv-i ķaddüñe*” olacaktır. “Boyunun servisine yani serviye benzeyen boyuna” demektir. Yine aynı gazelin ilk mısraında “*zülfi ruħ-ı...*” diye okuduğu kısım “*zülfi ruħ-i*” olacaktır:

*Yürürem hasret-i zülf ü ruh-ı meh-rûlar ile
Gündüzün güşşalar ile gice kaygular ile*

Burada “*leff ü neşr-i gayr-ı müretteb*” vardır. Teşbih tarikiyle ilk mısradaki “*zülf*” ikinci mısradaki “*gece*” ile, ilk mısradaki “*ruh*” ikinci mısradaki “*gündüzün*” kelimesiyle alâkalıdır.

12. 244/68-5’de “*Hep güzeller derer...*” mısraındaki “*derer*” kelimesi bugün “*dır*” şeklini almış olan “*durur*” diye okunmalıdır. Ancak o zaman beyit mânâ kazanır.

13. 245/69-3’de “*adını*” diye okuduğu kelime yazmada “*adın*” şeklindedir ve doğrusu budur.

14. 248/72-1’de ikinci mısra şöyle yazılmalıdır: “*Her aşılacağı kıla ber-dâr sebep ne*”. 3. beytin ilk mısraındaki “*eğer*” kelimesi “*añar*” olacaktır.

15. 250/74-6’daki ikinci mısradaki “*tahrîrine*” kelimesi “*tahrîrine*” olacaktır.

16. 253/77-4’de “*Rthânî*” kelimesi “*reyhânî*” şeklinde olacaktır.

17. 256/80-3’deki ilk mısra şöyle olacaktır: “*Minber-i şâha çıkup sanki hitâbet eyler*”.

18. 259/83-1’in ilk kelimesi “*kösdî*” değil “*kesdi*” olacaktır:

*Kesdi kolın şevk-ı kıadd-i dilbere
Diş biledüğüm budur ney-şekkere*

Burada bir *hüsn-i ta’lîl* sanatı vardır. Şeker kamışının kesilmesini “Şeker kamışı sevgilinin boyunu görünce öyle heyecanlandı ki kolunu kesdi” şeklinde ifade ediyor. Şeker kamışının kesilip ağızda çiğnenmesi dolayısıyla içindeki şeker özünün emilmesi hâdisesine de ikinci mısraıda “diş bilemek” deyişiyle telmihde bulunuyor.

19. 260/84’ün redifi “*beklese*” değil “*bekleye*”dir. “*beklese*” şekli anlamsızdır.

20. 263/87-4’deki ilk mısraıda “*Şimşâd*” kelimesi “*Şimşâdı*” şeklinde düzeltilmelidir. Ancak o zaman beyit anlam kazanır.

21. 265/89-4’deki beyit şöyle okunmalıdır ki mânâsı olsun:

*Başa ırnsa şakâyık al vâlâ tan mıdur
Kim gelincikler tutınur al vâlâdan tuvağ*

Bu beyitdeki “*gelincik*” kelimesinde tevriye vardır. Şakâyık denilen çiçeğin Türkçedeki adı gelincikdir. Bir de bilinen “gelin, genç sevimli gelin” anlamı vardır.

22. 266/90-1'deki "eydürse" kelimesi "iderse" şeklinde okunmalıdır. Çünkü burada "âh söylese" mânâsı değil "âh ederse" mânâsı vardır.

23. *Yine faşl-ı bahâr indi feraḥ devrânıdır Ferruh*

Geçür 'ömri şafâ ile dem (ü) devrânıdır Ferruh 269/93-1

beytindeki ikinci mısraı şu şekilde okursak kâfiye bozukluğu ortadan kalkmış olur. "Geçür 'ömri şafâ ile dem-i devr ânıdır Ferruh". Burada devr kelimesinde zikr-i hâl irâde-i mahâl kâidesine göre devr-i felek terkihini imâ ile feleği kasd ediyor. Bu durumda beytin mânâsı şöyle olur: "Ey Ferruh ömrü safâ ile geçir, feleğin zamanı çok çabuk geçer, yâni iyi zamanı geçicidir".

24. 285/109-2'de ikinci mısraın sonu "gül gibi" olacaktır. Mânâsı da "mükemmel bir biçimde, eksiksiz"dir.

25. 289/113-4'deki beyit şöyle okunmalıdır:

Yârân ile gitmege niçe seyr ü şikâra

Nâz atına bin lutf ile yaransun efendi

o zaman beytin mânâsı şöyle olur: "Dostlarınızla pek çok kez gezip dolaşmağa, avlanmaya gitmek için (gitmeden önce) nâz atına bin ki (atın) egzersiz yapsın, hazırlansın".

26. *Sen gözi şâd ü kaşı nûn deheni mîmi he mi* 296/120-1

Mısraı (mîmi kelimesi düzeltilip mîm yapılarak) şöyle okunmalıdır: "Sen gözi şâd u kaşı nûn deheni mîm Memi".

Çünkü yazmada da "Memi" yazılmıştır.

27. 297/121-2'deki "mensûb-i" kelimesi "mensûb" olacaktır. Mânâ bunu gerektiriyor. 7. beyitdeki "mâhiy-i" de "mâhî-i" şeklinde yazılmalıdır.

28. 308/131-2'deki beyit şöyle okunmalıdır:

Dârî's-selâm-ı kûyuña çün gider oldu döst

Bir bûse virse bârî fakîre selâmetî

"Selâmetî vermek" kazadan belâdan korunmak niyetiyle sadaka vermektir. Bu niyetle verilen sadakaya "selâmetî" veya "selâmetlik" denilir.

29. *Alsañ kemerde nola gönül kızısın ele*

Ki gâh âftâb karîni ḥamel gerek 310/133-3

beytini şöyle okumak lâzımdır:

Alsañ kimerde n'ola gönül kızısın ele

Geh gâh âfitâb karîn-i ḥamel gerek

ki mânâsı olsun: “Ne olur ara sıra gönül kuzusunu ele alsan? Güneş zaman zaman koç burcunun yakınında (koç burcunda) olmalıdır”.

30. *Çün beni dîvâne kıldı ‘ışk-ı pür-sevdâyı dost*

Mescîde ey şeyh varmazsam gerek mağdûr olam 323/145-2

beytinde kâfiye kelimesini “ma‘zûr” diye okumak gerekir. Çünkü dîvâne olana namaz farz değildir, namaz kılmamakta ma‘zûrdur. Çünkü özü vardı.

31. 323/146-3’deki ikinci mısra bir *irsâl-i mesel*’dir. Bir atasözünü içine almaktadır. Şöyle okunması gerekir: “*Şarf et ki derler ev var iken mescide harâm*”. Yâni eve harcanması gereken, evde yokluğu hissedilen bir şeyi mescide vermek haramdır.

32. 325/148-5’deki ilk mısra şöyle olacak: “*Me’âlî görüp ol güli bâğ-ı huld*”.

33. 326/149-1’deki “*ayn-çeşm, dâl-zülf, mîm-fem*” ve 2. beyitdeki “*elif-kad*” lerde kelimelerin arasında çizgiler olmayacak. Sebebi mâlûm.

34. 329/152-2’de “*hekim*” kelimesi yazmada doğru olarak “*hakîm*” şeklindedir. 3. beyitdeki “*gelüp*” kelimesi “*gülep*” olmalıdır.

35. 335/158-3’de ilk mısra “*İrdüm dil ü cân ile çü Boztağa sanasın*” olacaktır. Bu dağ Sâlihli’nin güneyindedir.

36. *Ey kamer-veş açılır gitdükçe oldur ‘âdeti*

Gerçi evvelde direklik gösterür nâmem benim 339/162-3

beytinde ikinci mısradaki “*direklik*” kelimesi anlaşılmamış. Bunu “*dürüklük*” diye okumak lâzımdır. “*Dürük yüzlü*” deyiminden hareketle “*aksilik, asık suratlılık*” mânâsı kask ediliyor. Elbette eskiden mektupların boru şeklinde dürüldüğü de hatırlanırsa *dürük* kelimesi ile neyi *îmâ* ettiği de anlaşılır.

37. *Vireyin saña haberler leb-i cânânundan*

Ey dili gamzede ivi vireyin cânundan 349/171-1

Bu beytin ikinci mısraı bu şekilde mânâsız. Şöyle olmalıydı: “*Ey dil-i gamzede oyi vireyin cânundan*”. “*Oyi vir-*: bahsetmek, haber vermek” anlamındadır. *Can*, dudağın istiâresidir. Beytin mânâsı şu olur: “*Ey gönül sevgilinin (cana benzeyen) dudağından haberler vereyim; ey derdli gönül sana canından bahsedeyim*”.

38. 351/173-3’deki “*çok*” kelimesi “*çak*” olacaktır. “*Tâ, tam, Tamam*” mânâsınadır.

39. “*Seyr üdüği yerlerde gün mâra yetişür berg-i kâh* 357/179-2

Bu mısırâdaki “*yetişür*” kelimesi yazmada “*yapışur*” şeklindedir. Demek ki saman yaprağı yılanı yapışır.

40. *Geldi kim öyküne la'lüne velî ne dadı var*

Soyı çekmişdür ola var ise Mısrûñ şekerin 367/189-4

Bu beytin ikinci mısırâmı şöyle yazmak gerekir: “*Suyı çekmişdür ola var ise Mısrûñ şekerin*”. “*Suyı çekmek*” asıl vatanına gelmek, ölmeye gelmek mânâsındadır. “*Suyu ve toprağı çekmek*”, “*ya suyu ya toprağı çekmek*” şekillerinde kullanılır. “Herhalde Mısırın şekerinin suyu çekmiş” cümlesinde deyimün yukarıdaki mânâsıyla birlikte, şekerin suda eritilmesine telmih var sanırım. Aynı şekilde “*soyı çekdi*” diye okunan kelime düzeltilerek 420/241-1'deki beyit de:

Mışrdan geldi ki öyküne leb-i yâra şeker

Kanda olasıdır ol anı şuyı çekdi meğer

şekline konulmalıdır. Burada “*kanda olasıdır*” ibâresinde tevriye vardır. “Nerede olması gerekir” ve “Kan içinde olmalı; ağır yaralanmalı, kesilmeli, öldürülmeli” mânâlarındadır. Bir de “*kand*” kelimesinin “*şeker*” demek olduğu hatırlanmalıdır.

41. *Devletinde sen cevân-bahtuñ mâlıyam bu gün*

Nice ma'nî tıflını beytümde şâhum beslerin 367/189-5

Yukarıdaki “*mâlıyam*” kelimesini “*Me'âliyem*” diye okumak lâzım. Çünkü bu mahlâs beytidir; çünkü mânâ onu icâb ettirir. Çünkü “*meâl*” ve “*ma'nî*” kelimeleri arasında tenâsüb sanatı yapıyor. “*Nice*” kelimesini de “*Niçe*” yazmak lâzım.

42. 372/194-3'deki “*vermesün*” kelimesi “*varmasun*” olacaktır. Fakat aynı gazelin 4. beyti şöyle olmalıdır:

Geydür gönülde revnâkı rengine reşk idüp

Nesrine diñ inen dahî beñzi şararmasun

Bu güzel yek âhengdir. Yani içinde bir dilber konu edilmiştir. Bu beyitte de aynı dilberden bahs olunuyor: “O dilberin gönüle verdiği tarâvet, güzellik pek çokdur; nergise söyleyin onun rengini kıskanıp benzi sararmasın “gibi bir mânâ verilebilir. Tabii “gönülde” kelimesini müstensih doğru yazmışsa. Sonuncu beyit şöyle:

Dimişler ol perîye Me'âlî elüñ öper

Kılmış kabûl gönümi nice aparmasun

Bence son kelime “*öpürmesün*” (öpdürmesin mânâsında) kelimesinin “*öpermesün*” şeklinde bir telaffuzudur ve böyle okumak lâzımdır.

43. 375/197-3'deki “*hayır*” kelimesini vezni bozmamak için “*hayr*” diye okumak lâzımdır.

44. *Yâr sözün şayamayup sıdı andan yoksa*

Câm-ı meyden bu Me'âliyi şafalu sanmañ 376/198-7

beytinin ilk mısraını şöyle okumak lâzımdır: “*Yâr sözün şayamayup sıdı andın yoksa.*” Mânâsı şu olur: “Sevgilinin sözünü redd edemediği için yeminini bozdu (tekrar şarab içmeye başladı) yoksa Me'âli içki içmekten hoşlanıyor sanmayınız”.

45. 384/206-5'deki ilk beitte “*Kaşunuñ*” kelimesini “*kaşunuñ*” diye düzeltmek lâzımdır. Çünkü burada “*hâl*”e yâni *ben*'e hitâb edilmektedir.

45. *Ey ruh-ı döst açuk yarduñ evvel ammä*

İreli bu hat-ı kâfir inen açılmadun 385/207-5

İlk mısradaki “*yarduñ*” kelimesi “*yer idüñ*” diye okunursa beytin bir mânâsı olur: “Ey sevgilinin yanağı, bir zamanlar sen açık bir yer idin ama o kâfir (siyah) sakalın geleliberi o kadar açılmadın”. Sakal gelince yüzün görülen kısımları azalır, onu anlatıyor.

47. 386/208-1'deki “*şehd-i zebânüm*” tamlaması “*şehd-zebânüm*” şeklinde düzeltilmelidir. “Tatlı dilim” demektir.

48. *Ey mihr cebîn-i şem'uñuñ na'lçesini*

Mâh-ı neve teşbih idüp ayağa düşürdüñ 388/210-3

beytinin ilk mısraı “*Ey mihr-cebîn şem'ünün na'lçesini*” şeklinde olmalıdır. Buradaki “*na'lçe*” bir çeşit şamdan olmalıdır. Şamdan mumun altındadır, yâni ayağındadır. Bu durumu tevriye yoluyla *hüsn-i ta'lîl* sanatı yaparak anlatıyor.

49. 391/213-1'deki “*belün*” kelimesi “*bilün*” olmalıdır. “Ma'lu-mâtın, bilgin” demektir. Beytin —ki makta' beytidir— ilk mısraındaki “*belün*” diye yazdığı bugün “*bel*” diye telaffuz ettiğimiz kelimeyi “*bil*” diye okumak lâzımdır. Kâfiye kâidesi bunu icâb ettirir. Bu yazının başında açık *é* harfini *i* diye yazmak gerekir demekde haklı olduğumu bu durum pek güzel isbât ediyor.

50. 396/218-4'deki “*çapa*” kelimesi yazmada “*çâha*” şeklindedir ki “*kuyuya*” mânâsındadır ve doğrudur. Zindanların bazan kuyu şeklinde olduğu mâlûmdur.

51. *Şalmağa baħr-i gama mellâh-ı dil idüp yarağ*

Keştî-yi cesîmi yüregim yağı-yla yağlar 399/221-4

beytin ikinci mısraı “*Keştî-i cismi yüregüm yağı ile yağlar*” olacaktır. Beytin o zaman mânâsı olur: “Gönül gemicisi gam denizine salmak için hazırlık yaparak vücûd gemisini yüreğimin yağı ile yağlar”.

52. 400/222-1’deki “*her-gez*” kelimesi “*hergiz*” olacaktır. “Aslâ, kesin olarak, kat’iyyetle” demektir.

401/223-5’de ilk mısraı “*Zehrin şu mâr saçlarıñıñ nice nûş idem*” şeklinde olmalıdır. 5. beytdeki “*hayâl-i şâhına*” tamlaması “*hayâli şâhına*” olmalıdır.

53. 415/237-1’deki “*hurşîd-enver*” de “*hurşîd-i enver*” şeklinde olacaktır.

6. Beyitdeki “*dururdum*” diye okunan kelime her iki nüshada da “*varurdum*” şeklindedir:

Bâl ü per uğurlayıp uçup varurdum kûyuna

Hâba varsa bir gice ey yüzi gül mürğ-i seher

“Ey yüzü güle benzeyen sevgili, eger bülbül bir gece uyusa idi (yâni sabaha kadar ötmese idi) onun kanatlarını çalıp, uçarak senin bulunduğun yere varırdım”.

54. *Âteşin dilde hayâl-i hañun ey şem-cemâl*

Döndi şol hañtuña yazıp oda karşı tutar 418/239-4

beytindeki “*şem-cemâl*” terkiibini “*şem-i cemâl*” şeklinde, “*hañtuña*” kelimesini “*hañta ki*” şeklinde, “*tutar*” kelimesini “*tutalar*” şeklinde düzeltirsek beyit bir mânâ kazanır: “Ey güzellik mumu, ateşli gönülde senin erginlik tüylerinin hayâli, yazıp ateşe tuttukları yazıya döndü”.

Yazıyı, kurutmak için mi? Yoksa büyü yapmak için mi? Neden ateşe tutarlar bilmiyorum.

55. 423/244-3’deki “*pehlevân-ı hevî*” tamlaması yazmada “*pehlevân-i dil*” şeklindedir. Böylece düzeltilmelidir. Aynı gazelin 5. beytinde “*hâk-pây-ı vezn için*” ibâresi “*hâk-i pâyı vezniçün*” şeklinde düzeltilmelidir. “Ayağının toprağını tartmak için” demektir. 6. beyitteki “*kadri*” kelimesi de “*kadri*” olacaktır.

56. 429/250-5’de “*dehân-ı yârdur*” okuyuşu düzeltilmelidir: “*Kaddi Tûbâ dilberüñ Kevşer dehâm yarıdur*” Mânâsı şöyle olur: “Tûbâ güzelin endâmı, Kevser de agzının suyudur”.

6. Beyitte “şoruban” kelimesi “şovur ben” şeklinde düzeltilmelidir:

*Yüregüm cânâ şovur ben la'lüni emsem senün
Gerçi kim halvâ-yı şîrîn ey lebi mül hârdur*

Beytin mânâsı şöyle olur: “Ey dudağı şarab olan, gerçi tatlı helva harâret verir (insanı susatır) derler ama, ben senin dudağını emsem içimin harâreti (susuzluğu) gider”.

7. Beyitteki “zerd ile” kelimesi “zerdiyle” olacaktır.

57. *Bu delü didem serâyında hayâlün şâhını*

Ķondur ey meh kim küşâde yerdür içkü taşludur 432/253-2

beytinde ilk mısra “*Bu dil ü didem...*” diye başlayacaktır. İkinci mısraın başındaki kelime “*Ķondur*” diye düzeltilmelidir. Beytin mânâsı şudur: “Ey ay gibi güzel, bu gönlümün ve gözümün sarayında hayâlinin sultanını yerleştire; çünkü orası ferah bir yerdir, hem içi hem dışı (balkonu veya şahnisini) vardır”. “Burada” “iç” ile gönülü, “dış” ile de gözü imâ ettiği âşikârdır.

58. 432/255-2'deki “*ĶaĶı-zîbâ*” düzeltilip “ey güzel erginlik tüyün mânâsızlığından kurtarılarak “*ĶaĶı zîbâ*” şekline sokulacaktır.: “*Ķim ekall ey ĶaĶı zîbâ eksere tâbi olur*” “Ey ergenlik tüyleri güzel (sevgili), az çoğa uyar” demektir ki *irsâl-i mesel* san'ati yapıyor.

59. *Mîm ağzuñ lâm zülfinüñ elif Ķaddüñ Ķamı*

Bu dil-i maĶzûnumuñ dâyim melâlin arturur. 436/257-4

Bu beyitteki “*zülfinüñ*” kelimesi “*zülfeynüñ*” olacaktır. Mânâsı “iki saçın” demektir, ki yüzün iki yanındaki saçlar söz konusudur. “*Melâl*” kelimesinde iki lâm (l) var: Ağzın M'si, zülfün iki L'si ve boyun A'sını sayarak “*melâl*” kelimesini zikr ediyor.

60. 437/258-1'deki “*sebz-i tûtî*” (papağan yeşili) tamlaması “*sebz tûtî* (yeşil papağan) olacaktır.

2. Beyitteki “*Ve'l-şems*” ise arabçanın mâlûm kâidesine göre “*ve'ş-şems*” olacaktır.

440/261. beyitteki birinci mısradaki “*içre*” kelimesini “*üzre*” ve “*cenân*” kelimesini de “*cinân*” diye tashih etmek lâzımdır.

Gîsû-yı tâbdârı cinân üzre cîmdür

Sorsañ dehân-ı yâri Ķamer içre mîmdür

Mânâsı şöyle olur: “Onun kıvrılmış saçı ‘*cinân* (cennet)’ kelimesi üstündeki (başındaki, evvelindeki) cîm (c) harfidir; eğer sevgili-

nin ağzının ne olduğunu (veyâ ağzını) sorarsan ‘kamer’ kelimesinin içindeki (m) harfidir”. Burada cennet kelimesiyle istiâre yapıp yanağa imâde bulunmuştur. Yanağın üstündeki saç, “cennet” kelimesinin başındaki *cim* (c) harfi gibidir. “Sormak” fiilinin aynı zamanda “öpmek” mânâsını da ifâde ettiği hatırlanmalıdır.

61. *Bu deme şükrâne vîrsün soyunup geydüğini
Pâştını al behâyimveş niçe bir şullanur* 446/267-5

Bu beytin ikinci mısraî “*Postını il behâyim —veş niçe bir çulla— nur*” diye düzeltilirse beyit bir mânâ kazanır: “Geydiklerini soyunup bu dem için (bahar mevsimi geldiği için) şükür sadakası versinler, halk (il) daha ne kadar hayvanlar gibi kürklerini (postunu) giyineceklerdir”.

451/271-6’da ilk mısra şöyle olacaktır: “*Yâkût dirilüp göre ger haşt-ı la’lûni*” . .

458/278-4’de ilk mısra şöyle olacaktır. “*Rakîbüñ âteş-i âhu kıtı nerm itmîş ol şâhu . .*”,

461/281-4’de ikinci mısradaki kelime “*râh* (yol)” değil, yazmadaki gibi *râh* (şarab)” olacaktır.

62. 465/285-3’de ikinci mısra kâfiyesizdir. Dipnotunda gösterilen mısra düzeltilerek bunun yerine konulmalıdır: “*Fürkâtiyle benzümüñ rengi za’afrândur henûz*”.

466/286-9’daki “*hercâti*” kelimesi “*hercâyti*” diye düzeltilmelidir.

469/290-1’de ikinci mısradaki “*berkidem*” kelimesi yazmada “*berkidelüm*” şeklindedir. Her bakımdan doğru olan da budur.

470/293-2’deki “*hayâli*” kelimesi “*Hayâlî*” olacaktır. Söz konusu İznikli Hayâlî veya büyük ihtimâlle Hayâlî-i Acem’dir.

471/295’deki “*diledi*” diye okunan redif kelimeleri “*deldi*” olacaktır.

472/296-2’deki “*oğlunuñ*” kelimesi “*oğlanuñ*” olacaktır. 297/1’deki okunmayan kelime “*göksine*” olmalıdır sanırım.

473/298-1’deki “*küçücükdür*” kelimesi “*küççükdür*” olmalıdır.

476/304-5’de okunamayan kelime “*illesi*” olacaktır. “*ille*” halk ağzında *illâ*’nın aldığı şekildedir. Bilindiği gibi “*illâ*” bir istisnâ edatıdır. İlk mısradaki “*müstesnâ*” kelimesiyle *ihâm-ı tenâsüb* yapıyor.

483/316-1'deki "kemerde" kelimesi "kimerde" olacaktır. Mânâsı daha önce izâh edildi.

484/318-2'deki "kılıklıdur" kelimesi "kalaklıdur" olmalıdır, "yüksek, yüce" demektir.

485/320-1'deki "mu'lim" diye okunan kelime ise yazmada "muğlim" şeklindedir. Mânâsı ise mahbûb-perestdir.

488/327'deki "rûsî" kelimesi "Rusî" olacaktır. "Rus kavminden" demektir.

489/333'de "vardığına" diye okunan kelime "var ıduğına" diye okunursa şivesizlik kaybolur.

490/336'da "yoğur" diye düzeltilip metinden "yoğurt" diye okunan kelime "yuğrat" olacaktır. "Yoğurmak" şeklinde bugün kullanılan fiilin o zamanki şekli ve emir kipidir.

497/365'in vezini "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" olacaktır. Okunamayan kısım "... ulaşdı kim".

499/370'in vezni de "Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün" olacaktır.

Kitabı okurken dikkatimi çeken bâzı ufak tefek ihmaller var. Onların zikrini gereksiz görüyorum. Yalnız bir iki husûsu da belirtip sözü bitirmek istiyorum.

1. Dilcilerimiz "b" gerundiyumlarının "p" olması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla *gelüb*'ler *gelüp*, *görüb*'ler *görüüp* vs. olmalıdır.

2. "Kâf" harfini "q" ile göstermek niçin? Biz bunu *k* diye gösteriyoruz.

Sayın Edith Ambros'u gayretinden ve Türkçe bakımından önemli olan bu eseri bize kazandırdığından dolayı bir kere daha tebrik ediyor, kendisinden yeni eserler bekliyorum.

MEHMED ÇAVUŞOĞLU*

* Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu, Mimar Sinan Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Bölümü Başkanı.